

Raxmat NAVRUZOV,

*O'zbekiston Milliy universiteti harbiy tayyorgarlik o'quv markazi katta o'qituvchisi
rahmatnavruzov99@gmail.com*

Mansur IMINJANOV,

*O'zbekiston Milliy universiteti harbiy tayyorgarlik o'quv markazi o'qituvchisi
mansurjoniminjonov@gmail.com*

Zarifboy JABBAROV,

*O'zbekiston Milliy universiteti harbiy tayyorgarlik o'quv markazi dotsenti
jabborovzarifboy70@mail.com*

Harbiy tayyorgarlik o'quv markazi dotsenti X.Uralov taqrizi asosida

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM MUASSASALARINING HARBIY TAYYORGARLIK O'QUV BO'LIMLARIDA HARBIY TOPOGRAFIYA FANINI O'RGATISHNING ISTIQBOLLARI

Аннотация

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, hozirgi vaqtda oshib borayotgan harbiy xavflar mudofaa qobiliyatini, xususan barcha sohalarida ilmiy - texnik taraqqiyotni oshirishni taqozo etmoqda. Rivojlangan davlatlar armiyalarida yangi turdagi, yuqori aniqlikka ega jangovar qurol-aslaha va o'q-dorilarni paydo bo'lishi, jangovar harakatlarning manyovrchanligi va tezkorligi qo'shinlarning yashovchanligini oshishi, harbiy topografiya bo'yicha vazifalarni bajarishni yanada takomillashtirishni talab etadi. Harbiy topografiya joyni batafsil o'rganish, baholash va jangovar texnikani samarali qo'lash, jangovar qarorlarni qabul qilishda, joyning taktik xususiyatlarining jangovar harakatlarni olib borishda ko'rsatadigan ta'sirini o'rganuvchi fanining ilmiy-nazariyasi haqida keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Harbiy topografiya fani, topografik xarita, taktika, joyning taktik xususiyatlari, joyni baholash va o'rganish.

ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА ВОЕННОЙ ТОПОГРАФИИ В ВОЕННО-УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Аннотация

Актуальность данной статьи заключается в том, что в настоящее время растущие военные угрозы требуют увеличения обороноспособности страны и научно-технического прогресса во всех областях. Появление в армиях развитых стран новых видов высокоточного боевого оружия и боеприпасов, повышение маневренности и скорости боевых действий, повышение живучести войск требует дальнейшее совершенствование задач военной топографии. Военная топография – это детальное изучение места, оценка и эффективное использование боевой техники, принятие военных решений, а также научная теория изучения влияния тактических особенностей места на ведение военных действий.

Ключевые слова: Предмет военной топографии, топографическая карта, тактика, тактические характеристики местности, оценка и изучения местности.

PROSPECTS FOR TEACHING THE SUBJECT OF MILITARY TOPOGRAPHY IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Annotation

The relevance of this article lies in the fact that currently growing military threats require an increase in the country's defense capability and scientific and technological progress in all areas. The emergence of new types of high-precision military weapons and ammunition in the armies of developed countries, increased maneuverability and speed of combat operations, and increased survivability of troops require further improvement of military topography tasks. Military topography is a detailed study of a place, the assessment and effective use of military equipment, military decision-making, as well as the scientific theory of studying the influence of the tactical features of a place on the conduct of military operations.

Keywords: Military topographic science, topographic map, tactics, tactical characteristics of the terrain, terrain assessment and strikes.

Kirish. Jahondagi yetakchi davlatlarda fan va texnikaning rivojlanib borayotganligi hamda jang turi keskin o'zgarayotganligi sababli xarbiy topografiya tayyorgarligi xususan joy xaqida ma'lumotlar va topografik xaritalardan foydalanish ehtiyoji va talablari ham oshib bormoqda. O'zbekiston Respublikasida bu yo'nalishda tizimli ishlar olib borilib Oliy ta'lim muassasalarining harbiy tayyorgarlik o'quv bo'limlarida topografik tayyorgarligini qo'llab quvatlash uchun me'yoriy hujjatlar qabul qilingan va ular imkoniyatlaridan foydalanib kelinmoqda.

Harbiy topografiya fani jangda joyni batafsil o'rganish, baholash va qo'shinlarni jangovar harakatlarini rejalashtirish, texnikalarini va qurol yaroqlarni qo'llash, to'g'ri

qaror qabul qilish hamda topografik xaritalarda ishlash va uni jangda qullash harbiy bilim yurtlarida kadrlarni tayyorlashda keng foydalanilmoqda.

Hozirgi kunda mavjud bo'lgan xarbiy topografik tayyorgarligini ilmiy jihatdan takomillashtirish ixtiyoji tugulmoqda. Shu sababli topografik tayyorgarligi qo'shinlarni jangovar shayligini ta'minlash maqsadida fanni ilmiy-amaliy takomillashtirish lozimligi zaruriyati tug'ildi.

Hozirgi zamonaviy jangni tashkillashtirish va uni olib borishda sezilarli darajada ta'sir o'tkazganligi tufayli joy jangovar vaziyatning eng muhim elementlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Joyning taktik xususiyatlaridan ustalik bilan

foydalanish bo'linmalar tomonidan qo'yilgan jangovar vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun imkon yaratadi.

Bo'linmalarni har qanday joyda, kecha-kunduz jangovar harakat qilishi uchun tayyorgarlikka qo'yilayotgan zamonaviy talablar tinglovchilarning topografik tayyorgarligini yanada takomillashtirish, ularga joyni o'rganish, baholash va undan foydalanishda, kunduzi hamda tunda joyda ishonch bilan mo'ljallanishda, aniq nishon ko'rsatishda, topografik xaritalardan, aerofotosuratlardan, zamonaviy navigatsiya apparatlaridan hamda gyeografik ma'lumotlar tizimidan ustalik bilan foydalanishda mustahkam bilim va ko'nikmalar berish zaruratini tug'dirmoqda. Mazkur vazifalarni aniq va sifatli bajarishning eng maqbul yo'li topografik tayyorgarlikni to'g'ri tashkillashtirish, uni taktika va boshqa fanlar bilan chambarchas bog'lash, har bir mashg'ulotning sifati va samaradorligini oshirish bilan bog'liq [1].

Topografik tayyorgarlikni tashkillashtirish, tinglovchilar bilan olib boriladigan mashg'ulotlar uslubining o'ziga xos xususiyatlari, joy to'g'risidagi ma'lumotlarni va unda kechasi va kunduzi mo'ljallanish usullarini tushinarli tarzda bayon etish, harbiy topografiya o'quv dasturi hajmida barcha mavzular bo'yicha uslubiy ishlanmalar bajarish hamda me'yorlarni ishlab chiqish bo'yicha tavsiyalar bajarishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan.

Tinglovchilarga topografiya fanini o'rganish oson bo'lishi uchun ularni illyustrativ (mavzuga oid rasm va jadvallar) materiallar bilan to'ldirilib ochib berish, misollar va tavsiyalarga vaziyat shart-sharoitlari hamda bo'linma tomonidan bajariladigan vazifaning mohiyatini hisobga olgan holda ijodiy yondashish lozim bo'ladi [2].

Topografik tayyorgarlik bo'linmalar jangovar tayyorgarligining tarkibiy qismidir. U shaxsiy tarkibning jangovar harakatlardagi malakalarini oshirish imkoniyatini yaratadi.

Zamonaviy sharoitda jangovar harakatlar xarakterining o'zgarganligi bois, bo'linmalarining topografik tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar ancha oshdi. Juda harakatchan bo'linmalar va alohida ekipajlarga kecha va kunduz alohida va juda tez, notanish joydan o'nlab kilometr harakatlanishga to'g'ri keladi. Hujumda, razvedkada, safarda, quriqlikda va hak. havo desanti tarkibida muvaffaqiyatli harakatlanishi uchun avvaldan xarita orqali jangovar harakatlar olib borish rejalashtirilayotgan joyni o'rganish zarur, uning himoya va niqoblash xususiyatlaridan oqilona foydalanish, ishonch bilan mo'ljallanish va harakat davomida yo'nalishni saqlab turish, aniqlangan nishonlar va to'siqlarning joylashish o'rnini tez va aniq ko'rsata bilish muhimdir.

Bu narsalar ayniqsa tog'li, mo'ljallar kam bo'lgan cho'l hududlarida, shu jumladan ko'rish imkoniyati past bo'lgan sharoitda va tunda harbiy harakatlar olib borishda juda zarur. Joyning o'ziga xos xususiyatlarini bilish, joyda mo'ljallanish borasidagi mustahkam ko'nikmalar komandirlarga murakkab vaziyatlarda ishonch bilan harakat

qilish, texnika va qurollarning muntazam oshib borayotgan imkoniyatlaridan samaraliroq foydalanish imkoniyatini yaratadi [3].

Topografik tayyorgarligi o'quv dasturi asosida tashkillashtirilib, asosan, harbiy topografiya mashg'ulotlarida amalga oshiriladi. Bunda esa albatta joylashuv joyining o'ziga xos xususiyatlari, hamda bo'linma tomonidan bajarilishi lozim bo'lgan vazifaning xarakteri ham hisobga olinadi.

Topografik tayyorgarligi fanining asosiy savollari (masalan: joyni o'rganish, unda mo'ljallanish, masofa va burchaklarni o'lchash, nishonlar koordinatalarini aniqlash va boshqalar) taktik, o't ochish va muhandislik tayyorgarligi fanlari bilan uzviy bog'liqdir.

Harbiy topografiya mashg'ulotlarida o'rganilgan boshlang'ich bilimlar boshqa predmetlar bo'yicha bo'ladigan amaliy va o'quv mashg'ulotlarida takomillashtirilishi va mustahkamlanishi zarur. Masalan: vzvod-taktik (taktik maxsus) o'quv rejasini ishlab chiqish vaqtida shaxsiy tarkibning joyda mo'ljallanish, o'lchash bilan bog'liq masalalarni yechish, joy chizmasi va turli jadvallar tuzish borasidagi ko'nikmalarini takomillashtirish masalalarini ham ko'zda tutish foydadan xoli bo'lmaydi.

Qoidaga ko'ra topografik tayyorgarlik mashg'ulotlari joyda guruh tarkibida olib boriladi. O'qitishning asosiy uslubi guruh komandirining qisqa tushintirishi va ko'rsatib berishidan so'ng o'rganuvchilarning mustaqil ravishdagi amaliy ishlashidir. Bunda, ayniqsa me'yorlarni bajarishda, musobaqalarni to'g'ri tashkillashtirish eng yuqori samara beradi. Komandir tomonidan o'quv savollari mazmunini taktik vazifani yechish bilan, yoki me'yorlar bajarish bilan bog'langan mashg'ulotlar qiziqroq va foydaliroq bo'ladi. Bu narsalar o'rganuvchilarning u yoki bu harakatlarini va ko'nikmalarini ob'yektiv baholash imkoniyatini ham yaratadi.

Topografik tayyorgarlikning ba'zi savollarini taktik tayyorgarlik mashg'ulotlarida o'rganish o'qitishda yaxshi natijalar beradi. Shunday bo'lsa ham bunda me'yordan chiqib ketmaslik zarur. Komplyeks mashg'ulotlarda harbiy topografiyadan butun bir mavzuni to'liq o'rganishni rejalashtirish maqsadga muvofiq emas, chunki bunday mashg'ulotlarda o'rganuvchilarning diqqati taktik savollarga qaratilgan bo'lib, topografik tayyorgarlik savollari ikkinchi darajali savollar qatoriga tushib qoladi va mavzu yuzaki o'zlashtiriladi.

Ommaviy sport ishlari soatlarida bo'linmalar o'rtasida joyda mo'ljallanish bo'yicha musobaqalarni tashkillashtirish va vaqti-vaqti bilan o'tkazib turish maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, ikki bo'linmaga turli yo'nalishlarda azimut bo'yicha harakatlanish va bitta yakuniy nuqtaga chiqish vazifasi qo'yiladi. Bunda o'yin va bahs elementlari kiritilsa foydali bo'ladi.

O'zlari uchun noodatiy joy sharoitlariga tushib qolgan yosh askarlar joyning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganuvchilarga qadar ishonchsiz harakatlanishadi. Shuning uchun ham asosiy e'tibor joyning o'ziga xos xususiyatlarini

o'rganishga qaratiladi. Avvalo joyni umumiy jihatdan o'rganish foydali, bunda tinglovchilarda tabiatga munosabat, vatanparvarlik tuyg'ulari, o'simlik va hayvonot dunyosi boyliklariga munosabat va boshqalar tarbiyalanadi. Keyinchalik joy shart-sharoitlari batafsilroq o'rganila boshlanadi. Bunda suv iste'mol qilish rejimi, sovuq va issiqdan himoyalash, qushlar va hayvonlarning odatlari, zaharli va iste'mol qilsa bo'ladigan mevalar va o'simliklar to'g'risidagi ma'lumotlar muhim. Joy turiga qarab shaxsiy tarkibini o'rmonda, butazorda, baland o'tli o'tloqda tez va shovqinsiz harakatlanish, chuqur botqoqlik va suvli to'siqlarni yengib o'tish, tog'li sharoitda va boshqa murakkab sharoitlarda harakatlanishga o'rgatish zarur. Tunda azimut bo'yicha harakatlanishda yo'nalishini yo'lsiz qiyin o'tiladigan joylardan o'tkazish foydali [4].

Ko'ngilsiz hollarning oldini olish uchun butun shaxsiy tarkibga xavfsizlik qoidalari yaxshilab yetkazilishi, va ularning bunday qoidalarni yaxshi bilishi zarur. Har bir mashg'ulot oldidan mashg'ulot rahbari xavfsizlik qoidalarni shaxsiy tarkibga yetkazishi va unga rioya qilinishini nazorat qilishi shart.

Topografik tayyorgarlikdan mashg'ulotni tashkillashtirish va o'tkazish usul va uslublari boshqa mashg'ulotlarniki bilan o'xshash. Shuning uchun ayrim tinglovchilar bilan o'tiladigan mashg'ulotlar davomida hisobga olinadigan harbiy topografiya mavzulariga tegishli ba'zi uslubiy maslahatlar ustida o'xtalamiz.

Topografik tayyorgarlik bo'yicha har bir mashg'ulot rejasini shunday tuzish kerakki, o'quv vaqtining asosiy yarmidan ko'proq qismi o'rganuvchilar mashq qilishlari uchun sarflansin. Bunda mavzular va o'quv savollarini o'rganish ketma-ketligining to'g'ri va mukammal bo'lishi muhimdir. Bundan tashqari bilimlar doimo oshirib borilishi, malakalar va ko'nikmalar doimo takomillashtirib borilishi zarur. Masalan, o'quvchilarni tunda azimut bo'yicha harakatlanishga o'rgatish uchun avval ularga azimut bo'yicha kunduzi harakatlanishni o'rgatish zarur.

Sinf xonasida o'tkaziladigan mashg'ulotlarda va mustaqil tayyorgarlik soatlarida ko'rgazmali qurollar va o'qitishning texnik vositalaridan keng foydalanish zarur, bu esa o'quv materialini kam vaqt evaziga tushinarli va ko'rgazmali qilib yetkazish imkoniyatini yaratadi. Bunday holatlarda dala mashg'ulotlarining asosiy o'quv vaqtdan o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni hosil qilish uchun foydalaniladi.

Shu tariqa, sinf mashg'ulotlarini dala mashg'ulotlari bilan mantiqiy bog'lash bo'linmalar sifatli topografik tayyorgarligining eng muhim shartlaridan biridir.

Mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rish. Har qanday dala mashg'ulotlarida harakat yo'nalishlari shunday belgilanadiki, ulardan joylashish o'rnidan chiqqandan toki qaytib kelinguncha o'quv maqsadlarida foydalanish mumkin bo'lsin. Yo'nalishni o'rmon va jarliklar chekkalari bo'ylab, butazor va yonbag'irlar orqali belgilash foydali. Ish nuqtalarini esa tinglovchilarning niqoblanishga harakat qilishi va pana joylardan yadro portlashining nobud qiluvchi omillaridan himoyalash uchun foydalanishni o'rganishlari uchun tabiiy pana joylar yaqinida belgilash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Har bir mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rish mazmuni manbalarda batafsil yoritilgan. Dala mashg'ulotlari uchun ko'rgazmali qurollarni oldindan tayyorlab qo'yish zarur: masalan kompas va quyosh maketlari. Ularni qanday tayyorlash bo'yicha maslahatlar ilovalarda keltirilgan. Mashg'ulotlarga tayyorlanish uchun tavsiya qilinadigan darslik va o'quv qo'llanmalarda keltirilgan. Har bir mashg'ulotni o'tish uchun reja tuziladi.

Mashg'ulotni olib borish. Topografik tayyorgarlik bo'yicha olib boriladigan har bir mashg'ulot uchga: kirish, asosiy va yakunlovchi qismlarga bo'linadi.

Mashg'ulotning kirish qismida o'rganuvchilarning tashqi ko'rinishi, mashg'ulot uchun zarur bo'lgan moddiy ta'minot hamda o'quvchilarning o'tilgan mavzuni qanday o'zlashtirganliklari tekshiriladi. So'ngra esa yangi mashg'ulotning mavzusi, maqsadi va o'quv savollari e'lon qilinadi.

Mashg'ulotning asosiy qismi qoidaga ko'ra uning kamida 80% ni tashkil qilishi kerak. Unda o'quv savollari o'rganilib, o'quvchilarning mashq qilishi tashkillashtiriladi.

Yakuniy qism esa o'z ichiga o'quvchilar harakatini tahlil qilish, ularning bahosini e'lon qilish va mustaqil tayyorgarlikka vazifa belgilash, foydalanilgan moddiy ta'minot, ayniqsa topografik xaritalar va aerofotosuratlarining to'liqligini, tekshirishni oladi.

Topografik tayyorgarlik tinglovchilar uchun jangovar harakatlarda muhim sanalgan jihatlar: ko'z bilan chamalash, aniqlik va ko'rish orqali xotirada saqlash kabilarni shakllantirishga imkon yaratadi. Mashg'ulot rahbari doimo o'rganuvchilarda shunday jihatlarini takomillashtirib borishi shart. Masalan: tinglovchilarni bosib o'tilgan yo'nalishlarini tavsiflashga mashq qildirsada juda foydali. Bunda ularda kuzatuvchanlik, ma'lumotni xotirada saqlash va ularni tahlil qilib baho berish jihatlarini rivojlanadi.

Har bir o'quv savolini o'rganish mashg'ulot rahbari tomonidan guruh shaxsiy tarkibiga savolni tushintirishi va ish tartibini ko'rsatib berishi bilan boshlanadi. Biror usulni mashq qilish albatta guruh ichidagi bo'linmalar tarkibida amalga oshiriladi. Mashg'ulot vaqtida mashg'ulot mavzusini tez tushinib va uning mazmun mohiyatini ilg'ab olgan, ilg'or va faol tinglovchilarni rag'batlantirish, eng yaxshi o'quvchilarni ta'kidlab ko'rsatish, hamda qoloq tinglovchilarga yordam ko'rsatish maqsadga muvofiq [5].

Tinglovchilarning mavzuni qay darajada o'zlashtirganliklarini tekshirib borish, uni hisobga olish o'qitish jarayonining ajralmas qismidir. Tekshiruvni to'g'ri tashkillashtirish tinglovchilarda intizomlilik, tirishqoqlik, qat'iyatlilik, o'z bilimlarini takomillashtirishga intilish kabi jihatlarini shakllanishiga zamin yaratadi. Tekshiruvning asosiy shakllari bu: og'zaki savol-javob, test o'tkazish, nazorat mashqlari hamda turli interaktiv uslublar – blis so'rov, blis o'yin, charxpalak, chaynvord, assiment va tushunchalar tahlili kabilardir. Bunday tekshiruv usullari individual yoki butun guruh tarkibida ham o'tkazilishi mumkin. Amaliy mashqlar bajarish asosan letuchkalar orqali amalga oshirilishi mumkin. Bunda har bir tinglovchini individual baholash imkoniyati yaratiladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, oliy harbiy ta'lim muassasasi sharoitida kursant faoliyatining asosiy turi – ixtisoslikni kombinatsiyasi sifatida qaralishi mumkin bo'lgan harbiy-kasbiy faoliyat va mutaxassislik o'zlashtirish jarayonidir.

Shuni ta'kidlash lozimki, harbiy topografiya fani Qurolli Kuchlar va oliy harbiy bilim yurtlarida qo'llashning istiqbollari juda kengdir. Hozirgi harbiy mojarolarni taxlil qilgan holda topografik tayyorgarlikni zamonaviy, interfaol

usul va uslublarini qo'llab kelajakda jangovar harakatlarni talofatlarni kamaytirish va oldini olish imkoniyatini beradi. tashkillashtirish, tezkorligini oshirish, unga jangdagi

ADABIYOTLAR

1. Sultanov B.A. Harbiy topografiya. 2021 yil. Toshkent.
2. Latipov F. Harbiy topografiya, O'R MV KM Toshkent – 2015 y.
3. Tashmetov X. Harbiy topografiya, Toshkent, "Sharq" – 2003 y.
4. Topografik tayyorgarlik uslubiyoti. Toshkent-2020 y.
5. Harbiy topografiya «Topografik xarita bilan ishlash hamda joyda mo'ljallanish uchun qisqa qo'llanma» Toshkent - 2013 y.
6. Филатов В.Н. "Военная топография" (учебник для курсантов ВВУЗ), М., 2008 г.